

Column voor Gerti

Door Kees Schuyt, 31 maart 2009

Hoe universeel zijn de rechten van de mens? Welke relevantie heeft de idee van de rechtsstaat voor het statelijke recht en traditionele en lokale rechtsordes in Afrikaanse landen? Waarmee is de toegang tot het recht en de opleiding van rechters in die landen het meest gediend en kunnen Europese landen daarbij helpen? Dit zijn enkele onderwerpen die in de wetenschappelijke geschriften van Gerti Hesseling een prominente plaats innemen, niet alleen in haar wetenschapsbeoefening, ook in haar hele leven. Haar hart en mind lagen in Afrika. Ze bracht wetenschap in praktijk en nam de resultaten van haar onderzoek mee náár de praktijk.

Ik wil dit laten zien aan de hand van één voorbeeld, een voorbeeld dat tevens het belang laat zien van familie en cultuur, in uitgebreide zin, voor beide continenten, Afrika en Europa.

Het zal U allen niet onbekend zijn, dat Gerti zelf uit een traditioneel groot katholiek gezin stamt en bovendien via de huwelijksband in een nog grotere familie terecht kwam. Maar deze extended families waren voor Gerti nog niet extended genoeg. In Afrika had ze op haar reizen de kracht van de familie gezien, maar ook de noden van de gezinnen, waarvan de kinderen verstoken bleven van de realisering van een van de belangrijkste mensenrechten: het recht op onderwijs. Dat onderwijs voor de ontplooiing en vrijmaking van mensen enorm belangrijk is, is onbetwist, maar daar komt het sociaal-economische belang van onderwijs voor de ontwikkeling van jonge, maar arme staten nog bij. De Indiaans/Amerikaanse econoom en Nobelprijswinnaar Amartia Sen heeft in vele studies, vooral in zijn boek *Development and Freedom*, met harde gegevens aangetoond, dat een goed onderwijssysteem dé cruciale factor is bij de economische ontwikkeling van de succesvolle landen in Afrika en Zuid-Oost Azië. Landen waar het onderwijs niet op orde is, blijven achter. Met en door het onderwijs komt de verbetering van de levensstandaard tot stand en tegelijkertijd de verbetering van vrijheidsrechten en democratie. Via het onderwijs en de erkenning van ontwikkelingsmogelijkheden van ieder mens (Sen noemt dit capabilities) trekt een arm land zichzelf omhoog, niet helemaal zonder hulp uiteraard, maar de volgorde van de ontwikkeling van maatschappelijke instituties blijft voor hem cruciaal: eerst onderwijs en vrijheid en dan economische ontwikkeling; niet andersom

Wat nu deed Gerti Hesseling met haar ervaringen in arm Afrika, waar ze in haar werk geconfronteerd werd met het tekort aan eenvoudige middelen, waardoor kinderen niet naar school konden en daarmee ook niet hun capabilities konden ontplooiën? Praktisch als ze is, dacht ze, vermoedelijk onder een prachtige nachtelijke Afrikaanse sterrenhemel: ik heb hier in mijn onderzoeksveld, heel veel kinderen, van wie de ouders het schoolgeld niet kunnen betalen, en thuis heb ik een heleboel broers, zwagers, schoonzussen, neven, nichten, oom-en tante-zeggers en alles wat daar nog om heen fladdert, die extended family dus. Waarom breiden we die familie niet nog een beetje uit door ze met elkaar te verbinden: elk welvarend gezin neemt de opleidingskosten voor het gehele opleidingstraject van een kind uit dat stadje in Afrika voor zijn rekening. Zo eenvoudig, zo origineel en zo rechtstreeks en zo effectief. Kleinschalig, persoonlijk, levensvatbaar gegoten in een kleine stichting, Kakaran. Waar vroeger in vele gezinnen het missiebusje voor de arme kindertjes in Afrika stond, staat nu een foto van hun adoptief-kind in menig Hollands huisgezin, vaak nog

met de laatste rapportcijfers of de door de kinderen over en weer geschreven brieven en tekeningen. Kinderen blijven in hun eigen omgeving en cultuur en krijgen een belangrijk duwtje in de rug; Omgekeerd geeft het zelfs een impuls aan het afbrokkelend familieleven in het oude Europa. Dus laat duizend families bloeien, laat duizend families of duizend dorpen en stadjes hetzelfde doen en dit eenvoudige model eveneens in praktijk brengen.

Soms geeft het wel eens moeilijkheden. Gerti ging zo veel mogelijk, liefst jaarlijks, aan beide kanten van die more extended families verslag uitbrengen. Ik herinner me, dat ze op onze familiedag beschroomd naar me toe kwam en zei: Sonko doet het niet zo goed op school; hij moet dit jaar blijven zitten. Gerti dacht daarbij natuurlijk: ja, ze kunnen niet allemaal professor worden. Maar hier zit nu juist de essentie van haar model: de adoptief-ouders zijn onvoorwaardelijk verantwoordelijk voor hun adoptief-kinderen, net zoals echte ouders nooit van te voren kunnen weten hoe talentvol, hoe succesvol hun kinderen zullen zijn of worden; steun, liefde en verantwoordelijkheid worden niet gegeven, onder de conditie dat het goed gaat. Ook als het niet goed gaat, komt het er op aan de juiste steun voor de juiste weg te bieden. Dit micro-sociologische gegeven van de onvoorwaardelijkheid correspondeert opvallenderwijs volledig met het makro-economische inzicht van de zojuist genoemde econoom Sen, die zegt dat het economische ontwikkelingssucces afhangt van een goed werkend onderwijssysteem als geheel; het gaat er niet om alleen de meest talentvollen er uit te plukken, maar juist om iedereen te voorzien van het passende onderwijsniveau, van laag tot hoog, om de eigen capabilities tot ontplooiing te brengen. Onderwijs is de humuslaag van een samenleving en naarmate die humus steviger en uitgebreider wordt, des te sterker de ontwikkeling naar welvaart en vrijheid.

In 2006 was Gerti's oratie in Utrecht, de kroon op haar werk. Ik ga nu niet in op de bijna-botsing die ik met haar kreeg, door het gelukkige toeval dat wij beiden op dezelfde historische dag van 26 november, onze oraties mochten houden; als jongsten uit extended families waren we echter gewend ons te plooiën en vlekkeloos wisten we dit probleem op te lossen. 26 november viel dat jaar op zondag, waardoor in Utrecht op vrijdag en in Leiden op maandag Koningsberger respectievelijk Cleveringa herdacht werden. Ik denk met dankbaarheid terug aan onze gemeenschappelijke, wederzijds vruchtbare voorbereiding op ons beider oraties en aan onze verdere samenwerking in dat academische jaar 2006-2007.

Haar oratie ging over de toekomst van de rechtsstaat in Afrika. Daar wil ik mij tot slot op richten. De rechtsstaat bindt de macht en vooral de machthebbers aan maat en regel. Hij beschermt burgers tegen de overmaat aan geweld en discriminatie. Daarin zit de defensieve taak van de rechtsstaat, die met behulp van categorale rechtsbeginselen, het normatieve streven naar een verbeterde samenleving onderstreept. Het recht dat zich niet neerlegt bij feitelijke, niet geregelde machtsuitoefening. De idee van de rechtsstaat, zegt Gerti in haar oratie, is universeel; de uitwerking ervan in specifieke onderdelen, arrangementen of de toepassing van bepaalde beginselen is lokaal en cultureel variabel. Maar de rechtsstaat heeft ook een offensieve taak. De rechtsstaat is de overwinning op de willekeur, of het nu de willekeur van machthebbers is, of de willekeur van het kosmische toeval in welk gezin, op welke plek, en op welk continent iemand geboren wordt. Mensenrechten zijn positief er op gericht deze willekeur te matigen en in te perken.

Ik wil eindigen door de praktische ideeën van Gerti Hesseling, haar uitvinding van de more than extended families, te verbinden aan haar theoretische uiteenzetting over de rechtsstaat. Het zijn in feite twee kanten van dezelfde medaille. Wetenschap in praktijk en de praktijk van de wetenschap zijn er beide om onze ideeën te scherpen, waar mogelijk te verbeteren, en om de tegen de feiten ingaande idealen te blijven onderhouden. Ik zou graag de gedachten van en aan Gerti levendig willen houden. Dat zal in ons gezin, in de ruimere kring van familie en vrienden en in de Afrikanistiek niet zo moeilijk zijn. Leven is meer dan leven. Leven is doorgeven. Gerti heeft hiervan gedurende haar gehele leven, met de volle steun van mijn broer Gerard, het goede voorbeeld gegeven. Wij zijn haar daarvoor veel dank verschuldigd.